

НЕВІДОМІ ВОЛИНСЬКІ МОНАСТИРІ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОРІЧЧЯ

Під час дослідження історії українських монастирів XVI – першої половини XVII ст. постає звичайна для дослідника тогочасного суспільства проблема – наявність обмеженої кількості документальних свідчень. Монастирські архіви практично не збереглися, тому дослідники змушені вишукувати свідчення про обителі в різних джерелах (судових книгах, приватних архівах тощо) і з цих фрагментарних згадок реконструювати історію як окремих монастирів, так і загальну картину тогочасного чернечого життя. Головним джерелом свідчень про волинські монастирі зазначеного періоду є актові книги Володимирського, Кременецького і Луцького гродських та земських судів, де можна віднайти фундушеві записи обителям, заповіти з пожертвами на їхню користь, але, зрозуміло, більшість згадок про монастирі пов'язана з судовими процесами, переважно майновими та земельними суперечками. Таким чином, свідчення з актових книг допомагають у висвітленні передусім господарського життя монастирів. Відзначимо, що окремі заможні обителі, які володіли достатньою кількістю маєтків і, відповідно, мали частіші межові суперечки з сусідніми землевласниками, згадуються доволі часто (наприклад, Жидичинський Миколаївський монастир), щодо інших маємо значно менше згадок, а інформація про деякі обителі обмежується одним або кількома свідченнями. Можна лише здогадуватися про кількість тогочасних монастирів, що назавжди залишилися поза увагою дослідників. Відзначимо, що кожне віднайдене свідчення про невідому до цього часу обитель важливе не лише для поповнення їхнього переліку, а й для спроби з'ясування чисельності монастирів у різні періоди, що дає змогу краще зрозуміти її динаміку. Інформація про те, на вшанування якого святого заснована обитель, допоможе у з'ясуванні питання про поширення християнських культів серед місцевого населення. Крім цього, часом свідчення про земельний конфлікт обителі містить важливі подробиці, які допомагають краще зрозуміти деякі характерні особливості функціонування монастирів у зазначений період. Загалом, уся ця інформація поглиблює наше розуміння релігійної ситуації в тогочасній Україні. З огляду на важливість пошуку й опрацювання нових відомостей, нижче наводимо віднайдені нами свідчення про невідомі до цього часу волинські обителі, згадок про які ми не зустрічали у науковій літературі, а також про кілька монастирів, щодо яких наші знання обмежувалися лише одним або двома документальними свідченнями.

Монастир у селі Гудчий Брід [с. Гудчий Брід; тепер не існує, локалізовано у Ковельському р-ні Волинської обл.]. Нам відома лише одна згадка про цю обитель. У січні 1619 р. Гнівощ Гулевич Дрозденський скаржився на своїх родичів – Анну Полубенську Михайлову Дрозденського, її сина Григорія і доньку Раїну, які *субординовавши подданого свого, на име Костюка, коваля, з села Дрозден, который, за розказанем панов*

своих, перемовивши слугу рукодайного єє мл Ивана, дяка, з Городла родом, и Огапку, гафтарку, подданую и вихованицю єго мл, которая на руках своих всю маѣтность, охендозства и справы домовые мела и за ключом у неє и ведомостю все было в моци, з дня осмнадцатого на ден деветнадцатый, месеца генваря, року теперешнего подъѣхавши под двор Гудчобродский, тых слуг єго мл пана Дрозденского, скаржучого, из немалою маѣтностью скаржучого рухомою выкрал и выкотил, и до двора панов своих в селе Дрозднях з маѣтностью через тых слуг, зрайцов побраною, отдал¹. Після цього Огапка зникає, але із свідчення возного довідуємося, що позивач знайшов її в місцевому монастирі. Так, 24 січня возний за *ужитем пана Гневоша Гулевича Дрозденского был в селе и дворе Гудчобродском, гды з манастыра Гудчобродского подданую єго мл и вихованицю Огапку, гафтарку, ключницу, которая на руках своих всю маѣтность их мл мевала, которая доброволне перед ним, возным, и шляхтою в усьому зізналася*². Відзначимо, що село Гудчий Брід було власністю панів Дрозденських, отже, вони (або хтось із них) були патронами обителі.

Монастир у селі Дашків [с. Дашків; тепер не існує, локалізовано у Горохівському р-ні Волинської обл.]. Найдавнішу згадку маємо під 1573 р.: 11 червня Іван Борзобогатий Красенський скаржився на волинського каштеляна, овруцького і гомельського старосту Михайла Мишку Варковського, який нещодавно *на ниву человека дей галичанского* [село Галичани. – С.Г.] *Якима, которую дей он с копы орати был дал попу пана Ивана Ощовского манастырскому дашковскому*³. Не знаємо, як складалася історія монастиря в наступні 25 років, але в 1609 р. він уже не існував. 19 червня цього ж року Луцький гродський суд розглядав справу між власниками і посесорами села Цегова: князі Олександр, Юрій і Миколай Пузини, їхні сестри Федора і Галшка, Павло Козинський, Іван Городиський та Богущ Гулевич Воютинський – позивачі, Іван Ощовський – відповідач. Про зміст конфлікту дізнаємося з судового позову від 01.05.1609 р.: *позывают о то, иж продкове твои имене Цевов, отчизну свою, держачи то, иле на част, которого з них належало, будучи людми хрестиянскими, спосродку грунтов своих выделили остров немалый грунтов оремых, дубров, запустов, сеножатей, прозвавши Дашковом, и там на том местцу убудовавши церков заложеня светое Пятонки, тот остров на тот манастыр надали, а будучи через час немалый так поводов продок, яко и твой сполней дозорцами окреслили и ограничили тот Дашков з одноє стороны от грунтов делу твоего Брочовы Горы, з другоє стороны прилеглостью до грунту княжат Кошерских староставскому* [село Старий Став. – С.Г.], *с третее и четвертоє стороны прилегли грунты панов Холоневских от Холонева, якос через долгий час в том манастыру Дашковском фала Божая отправоваласе и тела змерлых продков ваших и иных околичных людей шляхетского и простого народу сут погребены, нижли ты место дозору, жебысе фала Божая з живые и умерлые отправовала, тот менованный грунт чернцов, там мешкающим, отнялес, которые, не маючи вихованя, розошлись, а ты дей церков знесши и гробы продков оголотивши, фолварок на том острове и село, названое Дашково, осадилес, тот грунт гвалтом осягнулес и держиш*⁴. Позивачі, маючи права на певну частину зазначених ґрунтів, вимагали звільнити їх і відновити монастир, або надати їм грошову компенсацію за цей *острів*. Зважаючи на те, що майже через півтора року, 14.10.1610 р., Луцький гродський суд знову розглядав цю справу⁵, Іван Ощовський не поспішав задовольняти претензії позивачів, отже, обитель не була відновлена. Подальший перебіг подій навколо Дашківського монастиря нам невідомий.

Мульчицький Онуфріївський монастир [с. Мульчиці; тепер Володимирецького р-ну Рівненської обл.]. Найдавнішу згадку про обитель маємо під 1601 р., коли кн. Юрій Михайлович Чорторійський продав Юрію Кирдею Мильському кілька маєтків, серед яких був і монастир. Так, возний свідчив, що 21 червня він був *в селе и дворе Собешичах, селе и дворе Долгой Воли, селе Молчицах, селе Колодиях, селе Гварашу, селе Бабках, селе Сопачове, селе Полицах, там же єго мл пана Юря Кирдея Мьлского, яко дедича, за право вечисто в дедизну купным од княжати єго мл Юря Чарторыского на Чарторыску за готовую посесыю, в тыє вышменованыє села, дворы, млыны, пожитки, приходы, грунты и во вси здавна принадлежности, так же в манастыр и церков Светого Онофрия, над рекою Стыром лежачий, в двор и озеро згаданого пана Мильского увезал*⁶. Возний відзначає, що перед цим маєтки перебували в заставному володінні Остафія Єло Малинського, отже, певний час монастир був під владою не свого патрона, який, як бачимо, не дуже переймався долею обителі, а заставного власника.

Під 1601 р. відомі ще дві згадки про Мульчицький монастир. Перша – в записі від 25 червня, яким Юрій Кирдей Мильський дозволяв кн. Юрію Чорторійському або його нащадкам викупити впродовж семи років зазначені маєтки, серед яких знову бачимо *манастыр с церковю и зо всем в нем будованем, над рекою Стыром, называемый Светого Онофрия*, за ті ж 34.000 польських золотих, за які вони були куплені⁷. Друга – у свідченні возного, який 15 липня їздив до зазначених маєтків, де, *зозвавши всех подданных*, повідомив їм про продаж їхніх сіл⁸.

У другій половині квітня чи першій половині травня 1606 р. помер Юрій Кирдей Мильський (16 квітня він склав заповіт, а під 24 травня його вже згадано як *небіжчика*⁹), однак незадовго перед смертю, мабуть, відчуваючи свій близький кінець, він записом від 26.01.1606 р. подарував куплені у князя Чорторійського маєтки разом з Онуфріївським монастирем своїй дружині Федорі Чапличівні Шпановській¹⁰. 16 травня возний *увезал* її у володіння ними. Для нас важливо те, що в свідчення возного обитель локалізована: *в село Молчиче и в церков, в манастыр за Молчицами*¹¹.

Маємо кілька свідчень про монастир під 1608 роком. Завершувався семирічний термін, коли кн. Чорторійський міг викупити згадувані маєтки, і 28 червня Федора Чапличівна Шпановська разом з возним *сама через себе чинила пилност [...] кнежати Юрю Чарторыскому и потомкам єго милости, будучи готова и хотечи од вышречоного кнежати Чарторыского суму пенезей, себе правом слушным належачую, на маєтностях [...] то єст дворе и селе Собешицох, селе Молчицох, межи тыми селы, дворе и озере Белом, манастыри с церковю над рекою Стыром, называемом святого Онуфрия* (далі перераховані інші села, які ми бачили в попередніх записах) відібрати і повернути князю права на ці володіння. Однак зазначеного дня Юрій Чорторійський *сам не прибыл, ани через умоцованых своих тоє сумы до рук кнежне єє мл не отдал*¹². Через місяць, 28 липня, пані Федора відписала 34.000 польських золотих, які вона мала *на той маєтності Собешицох* (перераховані відомі нам села з монастирем) своєму чоловікові кн. Юрію Вишневецькому: *по животе моєм даю, дарую и записую*¹³. Обитель також згадано у записі від 18 серпня, яким кн. Вишневецький з дружиною, відзначаючи *великую милост противко себе от єго млсти пана Яна Паца, воеводы минского, и малжонки єго мл, кнежны Зофеи Вишневецкоє, а упрियме зычачи, жебы маєтност звышописаная ни при ком иншом, але при их мл або потомстве их мл зоставала*, надали їм право викупити зазначені маєтки¹⁴. Останню згадку про Мульчицький монастир у 1608 р. маємо в записі Яна Паца з дружиною під цим же 18 серпня, яким вони зобов'язалися повідомити про свій намір викупити села не пізніше, ніж за рік

перед цим, і 34.000 польських золотих *отдати не жадными фантами ани сребром, але пенезми готовыми*¹⁵.

Нам нічого невідомо про монастир упродовж 10 років, знаємо лише, що в 1617 р. кн. Юрій Вишневецький передав село Мульчиці в трирічне орендне володіння Яну Мордвину і 24 серпня возний зробив *увезане*¹⁶. Вже наступного року стався конфлікт між орендарем і ченцями (відзначимо, що нам невідомо, чи отримав він разом з орендою право на монастир). Так, 13 жовтня 1618 р. *отец Авраамий Мацїєвич, игумен манастира Молчыцкого, релии старожитное греческое* від свого імені та всіх ченців скаржився на Яна Мордвина, який 15 вересня, *не маючи до скаржучого и братеи его жадное причины, а до манастира жадного права и слушности, с помочниками своими [...] до килкюдесят конно и пешо, з оружием [...] на манастир вышпомененый Молчыцкий зложеня святого Онофрия, который скаржучый за правом певным от славное памяти освещеного кнежати его млсти Юря Корыбута Вишневецкого, кашталяна киевского, держал [...] мощно гвалтом наехал, в котором манастире, в кели налезши, ключ церковный оный взял, церков одомкнул, в которой сребро церковное и апараты вси, то ест ризы атласовые зеленые, стихар, патрахил, пояс и зарукаве, келих сребрный злоцистый, зо всеми потребами, до него належачими, книги, свичи, кадилницу и все, што в церкви охендозства для хвалы Божое от людей зацных надано было, побрал и пустками церков Божюю зоставил, потом кони, быдло, гуси, куры, свини и все, што одно было в манастире од мала до велика гвалтовне побрал, што могло коштovati коп сто, што видецы скаржучый з братею своею, почал єму мовити и просити, абы такового гвалту и спустошеня церкви Божой и манастирови не чинил, але відповідач ігумена і ченців впрод словы уципливыми зелжил и зсоромотил, а потом броню, кордом его побил, грошей готовых золотых сем з хусткою у скаржучого слуга его обобрал, скрынку, в которой было грошей коп двадцат литовских, сукон чернечих, то ест жупан, рясу мантию, шапку оксамитную, клобук, рукавицы, хусты белые, коштovalo то все золотых полтораста, побрал, до того окна, печи, столы, лавы и увес спрят манастирский на возы забравши, до двора Молчыцкого [...] отпровадил и на пожиток свой обернул [...] а скаржучого, его братю с того м-ра проч выгнал и там с того м-ра, яко и всих пожитков, до него належачих, гвалтовне выбил и вытиснул, а себе подданыє з их податками, роботами, повинностями и вси пожитки, до м-ра належачие, то ест грунты, поля, сеножати, борти зо пчолами и без пчол, млын, пушу гвалтовне безправне забрал и ку своєму пожитку обернул [...] потом, гды уже скаржучый по том выгнаню на спотыкане тела князя его млсти пана своего ехал, тот помененый Ян Мордвин, догонивши скаржучого на добровольной дорозе, оного побил и коня, шерстю полового, за которого был дал коп десят литовских, отнял и книг немало, то ест Тестамент новый, за который дал был золотых осм, Требник, за который был дал золотых три, побрал и пограбил; крім цього, ігумен розповів, що Ян Мордвин року теперешнего, скаржучого, по том выгнаню его з манастира, человека спокойного, законника, нашедши єму на господу в месте кнежати его млсти Вишневецкого Дубровицы, в дому священника тамошнего окрутне а нелитостиве збил, зранил и рану кордом штихом в боку левом задал¹⁷. 14 жовтня возний їздив до монастиря оглядати наслідки нападу¹⁸, який, згідно зі скаргою ігумена, був повністю спустошений: забрали не лише більш-менш дороге церковне начиння, а й *увес спрят манастирский*, і, головне, пан Мордвин відібрав нерухомість. Невдовзі було здійснено ще один напад на обитель: 26 жовтня *велебный Василян Бармаковский, чернец м-ра Молчыцкого, зложеня святого Онофрия [...] под старшым велебного Авраамия Мацкевича, посесора того манастира, в унии будучого, жалосне, с плачем сведчил**

проти Яна Мордвина, який 10 жовтня, *хотечи здорова позбавити вышпомененого игумена [...] а не заставши, гдыж был помененый игумен одъехал до Луцка для учиненя протестации о першоє збите [...] зоставивши толко в м-ре помененого жалуючого при церкви, пытал его, если в унии ест, поведил, жем ест, зачим казавши его порвати своим помочником и кийми побил, и сам ногами доптал, мовечи, ото ж тебе уния, и так у побитого, што мял коня, на котором себе живности у шляхты, ездячи упрощал, которого куплено за золотых двадцат, кожух за золотых чотыри куплений, коц за чотыри золотых куплений, матирац скураний, а з другоє стороны, сукна жолтого, за копу куплений, капелюш, оксамитом чорным подшитый, который коштовал копу грошей, взял и пограбил¹⁹.*

Не було порозуміння в ігумена Авраамія і з Олександром Пацом, який 25 січня 1619 р. *наехал сам мощно гвалтом, едуци з облаву з слугами, козаками и стрелцами [...] на церков державы его млсти пана Петра Долгерта села Вараш, скаржучого [ігумена Авраамія. – С.Г.] взяти и до Чорторыска привезти розказал [...] и час немалый в замку Чарторыском за вартою был²⁰, а 28 червня слуга відповідача Якуб Зарабурда, поткавши [ігумена Авраамія. – С.Г.] на добровольной дорозе, едучого з монастыра Мончыцкого до Дубровицы по потребе своей [...] наперед словы неучтивыми оного зозляял, зсоромил, а потом слугам своим шарпати скаржучого [...] розказал, при котором шарпаню поєс чернеchesкий з мешком, в котором было тальяров дванадцат старых, оборвали и себе взяли²¹.*

Правда, в цьому ж 1619 р. настоятель Мульчицького монастиря Авраамій Мацкевич разом з ченцем Вас'яном Бермаковським отримали *от его мл пана Мордвина достатечную сатисфакцию* за напад на монастир і його пограбування в 1618 році²².

Маємо свідчення про ще один конфлікт отця Авраамія в 1619 р.: 13 вересня він скаржився на Яроша Стоцького, який цього дня *наехавши на село Полоное, на маєтност его млсти пана Петра Долгерта, и там доведавшысе о моеї госпode, где не был отец Авраамий, толко челяд его, до которое он почал стреляти и речи побрал на госпode его, то ест шкатулу з розных особ записами, ложок шест, золотых чырвоных десет, сукен пара чернечных, то ест мантея, клобук, капелюш, коц, матерац, коня з возов и привилея некоторые, книжок, на котором всю шкоду незносную поносит меновите на чотыри тисеchy золотых полских²³.* Отже, на цей час ігумен мешкав у селі Полонне. Між іншим, у згадуваній вище скарзі про його захоплення 25.01.1619 р. Олександром Пацом зазначено, що це сталося під час нападу на церкву в селі Вараш. Таким чином, імовірно, що після нападів на монастир у 1618 р. ігумен Авраамій полишив його, а скоріш за все, спустошена, не маючи підтримки від патронів, обитель припинила своє існування. В усякому разі, у скарзі Петра Долгерда від 10.11.1629 р. на *Миколая Завишу, каштеляна витебского*, якому він у 1628 р. передав в орендне володіння *маєтност свою, двор и село Собесчице и увес ключ его, то ест, села Билую Волю, Вараш, Молчице, Бабку, Сопачов, Колодеє и приселок, названный Чудлу, зо всіми поддаными, их повинностями* і який не дотримався умов оренди, монастир, як бачимо, не згадано, лише село Мульчиці²⁴.

Перемильський монастир на вшанування святого Йоана Кушника [м. Перемиль; тепер с. Перемиль у Горохівському р-ні Волинської обл.]. Найдавнішу згадку маємо в привілеї великого князя литовського Зигмунта I в 1511 р., який, *обачывшы их* [князів Івана та Федора Михайловичів Вишневецьких. – С.Г.] *службу намъ верную [...] тоє местечко Перемиль даемъ и дали есмо имъ [...] и х монастыром закону греческого, и з землями манастырскими*; також отримали князі право *игумена отъ своеє руки мети²⁵.*

У записі від кн. Івана Михайловича Вишневецького від 19.08.1540 р. читаємо: *Я, князь Иван Михайлович Вишневецкий [...] визнаваю сим моим листом [...] который замок и место Перемышль, в повете Луцком, со всеми селы и приселки, к нему прислухающими [...] на пол есми держал с князем Александром Его Милостью Кошерским, што в том замку и мeste межи поддаными нашими великие кривды и незгоды завжды бывали –* кн. Вишневецький не хотів непорозумінь і *спустил есми вечно* кн. Олександрю Сангушку Кошерському *половицу свою замку и места Перемышльского с торгом и ярмарком и мыты старыми и грошовыми и соляными [...] и с половицею своею войтовства Перемышльского [...] и с половицею тых сел, которые есми там подле привилея господарьского осадил, то ест село Вербен, а другое село Смолева и манастыр святого Ивана Кушника со всем, што к нему прислушает и як ся тот манастыр в себе мает*²⁶. Цей запис дав підставу М.С.Грушевському вважати, що монастир був розташований у селі Смолеві²⁷. Однак наведена вище згадка про обитель під 1511 р. і подана нижче під 1626 р. свідчать, на нашу думку, на користь того, що монастир знаходився в Перемилі.

Після цього впродовж 85-ти років про обитель нам нічого не відомо. Знаємо, що власниками м. Перемиль були князі Сангушки Кошерські. Так, під 1570 р. згадано Льва Олександровича²⁸; відзначимо, що монастир не згадується в його заповіті від 23.01.1571 р.: *тоє имене моє Перемиле со всеми селы, к нему належачими, по смерти сына моего, князя Григоря, мает припасти на брата моего, князя Андрея Ковелского [...] именя мои, которые сут в заставе, яко Перемел, Коноухи, Смолево и иные села мои, которые у кого колвек сут заставлены [...] р*²⁹. Після Льва Сангушка місто успадкував його син Григорій (згадується під 1582 р.³⁰ і 1593 р.³¹). Маємо свідчення про передачу Перемиля в заставне або орендне володіння різним особам. Так, у 1570 р. закінчилося заставне володіння цього міста *Євка Абрамовича*³², у 1582 р. орендарем був Каспар Лишковський, службник кн. Григорія Львовича³³, під 1587 р. згадується *арендар перемилский Аврам*³⁴, у 1591 р. заставним власником був Станіслав Мекицький³⁵, а в 1593 р. ним став Микола Гединський³⁶. Після смерті кн. Григорія Львовича в 1601 р. Перемиль став власністю його дружини Софії з Головчина, яка вдруге вийшла заміж за Станіслава Мнішка. Відомо, що вони 1605 р. передали місто разом з іншими селами в орендне володіння (на 4 роки) Станіславу Нагорському³⁷. Як відзначалося вище, впродовж цього часу ми не маємо свідчень про монастир, однак, імовірно, його становище було не дуже задовільним, бо пізніше Перемильська обитель була підпорядкована архімандритові Дорогобузького монастиря Єремії Лисятицькому. Можна припустити, що заставні/орендні власники Перемиля отримували також і право володіти монастирем (передача заставному власникові разом з правами на маєток прав на місцеві церкви або монастирі трапляється в тогочасних документах доволі часто), що, певною мірою, могло спричинити погіршення становища обителі, бо заставних/орендних власників цікавило передусім не опікування ченцями, а отримання якомога більшого матеріального зиску зі своїх тимчасових маєтків.

Останнє відоме нам свідчення про монастир маємо під 14.06.1627 р. у скарзі дорогобузького і перемиського архімандрита Єремії Лисятицького на волинського підчашого, луцького підстаросту Яна Вилезинського. Позивач відзначає, що подільський воєвода кн. Адам Сангушко, *водлуг давных фундаций славных продков своих, в дедичной маетности своей Перемилю манастыр заложеня Святого Яна Кушника для размноженя хвалы Божое и памети за продки свое, абься в том манастыре хвала и служба Божая уставне отправовала, фундуючи помененому протестантови ряд того манастыра, полецил и оному добра [...] тому м-ру служачих, не толко дочасный ряд, але*

и губернацію доживотную того всего злецивши, уступил, а для затримання тамошнего монастырского набоженства до посесии тоє оного вси вышеменованые добра подал, которого монастыря и церкви зо всеми его пожитками [...] протестанс през так немалый час держал, але в 1626 р. Ян Вилезинський, наступивши на тыє добра перемискиє, позбавив настоятеля десятини збіжжя (40 кіп) з перемильських ґрунтів, на той монастыр наданое, од подданных тамойших приходячую, а також десятини з села Вербень. На цьому відповідач не зупинився і продовжував робити кривды и шкоды монастырю наступного, 1627 року. Так, 2 квітня він відібрав поля з ґрунтами, до монастыря, водлуг фундації, належачое, а 26 травня гвалтовне пограбил коня, який коштував 50 польських золотих³⁸. Згадувані утиски монастиреві від Яна Вилезинського можуть свідчити на підтримку нашого припущення стосовно погіршення становища Перемиського монастиря в другій половині XVI – першій чверті XVII ст. внаслідок байдужого ставлення до ченців з боку патронів.

Чеконський монастир на вшанування Хреста Господнього [с. Чекнь; тепер с. Межиріччя у Млинівському р-ні Рівненської обл.]. Найдавнішу згадку про монастир маємо під 1554 р. у привілеї великого князя литовського Зигмунта Августа київському воєводі кн. Фрідріху Глібовичу Пронському: *што перво сего дали есмо тебе монастыр в земли Волинской, у повете Луцком, которого ты од нас просил, давши нам тую справу, жебы в пусте лежал и никто его на себе не держит, ино тых часов приездил до нас князь Яков Василевич Крокотка, жалуючи и вилико собе обтежаючи, штож дей ты церков его власную и село Чекон з ставом и млыном взял, поведаючи на то данину нашу господарскую, а он дей тую держит к имени своему Яловичом, которое деду его, князю Ивану Дмитровичу Крокотце, дед наш, великий князь литовський Казимир надав разом з селами Ворсин, Чекнь і Котелів, а великий князь Олександр підтвердив. Певний час кн. Яків Крокотка володів цими селами разом з Чеконською церквою, одно дей ты тепер за тою даниною нашою, заочне на то одержанною, моццю гвалтом тую церков и оноє село Чекон взял, менечи то бысти пустым монастыром*³⁹. Як бачимо, обитель уже деякий час була порожньою, але запис від 12.02.1572 р. дає підстави твердити, що в той час вона функціонувала. Цим записом *Паланя Якововна Кропотчанка княжна Яловицкая* подарувала своєму чоловікові Степану Русину Берестецькому *все части мои во именах моих отчизных всих [...] меновите в Яловичах, с частью церкви Яловицкое святого Дмитра, а Чекня, з частью монастыря Чеконского святого Чесного Креста*; її чоловік може *тыє вси части [...] держати и уживати при животе, яко и по животе моем, а теж и по его животе нигде ин дей то не маєт стати, толко на дом его мл берестецкий*⁴⁰.

15 січня 1611 р. *презвитер монастыря Яловицкого церкви Чесного Хреста* Карп Євгеній заніс до луцьких гродських книг дві скарги. Одну на синів троцького каштеляна кн. Олександра Пронського, Олександра і Юліуша, дідичів села Ярославичі, і посесора цього маєтку берестейського і куявського воєводича Рафала Лещинського у зв'язку з тим, що в 1592 р. *помененый славное памяти княжа его млст Александер Пронский, отец вм, Александре и Юлиушу Пронским, припавши бояр и подданных своих ярославицких до помененого монастыря Яловицкого, звон од церкви оноє святого Крыжа взяти и пограбити* розказал [...] *гвалтом взявши и пограбивши, до села Ярославич отправадили, ку церкви тамошнеє у звонницы зависили, который звон коштовал 100 золотых полских*⁴¹. Другу скаргу – на Степана Русина Берестецького, який у 1596 р. *сам пришедшы з слугами и подданными своими до помененого монастыря, звон од церкви того монастыря Яловицкого церкви святого Крыжа взял и пограбил, и до маєтности*

села Берестечка, до частини своєї власної отпровадивши, в церкві тамошній Берестецької завесити розказал и на пожиток свой еси обернул⁴². 4 січня возний відніс позов до Луцького гродського суду Степанові Русину Берестецькому, а 8 січня – князям Пронським⁴³. На нашу думку, в цих записках ідеться про той самий монастир, який під 1554 і 1572 рр. згадується як Чеконський: села Чекнь і Яловичі розташовані поруч, а обитель, як побачимо з наведених далі свідчень, була розташована між ними. Звернемо увагу на те, що скаржився *презвитер манастыра Яловицкого церкви Чесного Хреста*. Як правило, в таких конфліктах від імені ченців виступав настоятель обителі. Однак ченці не згадуються і, ймовірно, крім цього *презвитера* Карпа Євгенія в монастирі в 1611 р. нікого не було. Згадаємо, що в 1554 р. обитель уже певний час була порожньою, ймовірно, кн. Пронський відновив її функціонування, але те, що в 1572 р. одним із власників монастиря став Степан Берестецький, який у 1596 р. вивіз з нього дзвін, може слугувати доволі красномовним фактом щодо становища ченців в останній чверті XVI сторіччя. Схоже, на початку 90-х рр. XVI ст. монастир уже запустів і саме тому з нього вивезли дзвони в 1592 і 1596 роках. Пізніше священником монастирської церкви став згадуваний Карп Євгеній, який у 1611 р. зробив спробу повернути церковне майно. Цим, мабуть, пояснюються такі запізнілі скарги з цього приводу.

Маємо ще дві згадки про монастир, але вони не дають відповіді на запитання щодо його функціонування в той час. Так, 18.12.1611 р. Іван Ісайковський з дружиною Катериною Горайнівною скаржилися на Політана Даниловича Чеконського: за два дні перед цим, 16 грудня, Катерина з братом чоловіка Томашем *взявши невод, ехали до озера сполного в Яловичах, под манастыром Чеконским, над рекою Стыром*, коли вже витягали невід, чеконський урядник відповідача, *зобравши немало козацтва розного [...] околкосот човека*, напав на Катерину, *словы вищипливими, непристойными, доброй славе ей и чти дотыкающими, лжил соромил и лаял*, а потім *збил, змордовал и скржавил и насмерт забит хотел*⁴⁴. У зв'язку з цією скаргою возний 20.01.1612 р. відніс Політанові Чеконському два позови до Луцького гродського суду⁴⁵. Однак упродовж року позивачі не отримали сатисфакції, бо 21.12.1612 р. возний відніс панові Чеконському ще два судові позови у цій справі⁴⁶. Більше того, 06.11.1612 р. стався аналогічний напад, у свідченні про який маємо останню нам відому згадку про Чеконський монастир: *посылал челяд свою з неводом для уловеня рыб до озера нашего сполного Яловицкого, под манастыром Чеконским, над рекою Стыром лежачого, прозываемое Тихое, tedy пан Чеконский сам особою своею, з велею слуг и челяди з двора своего выпадши, рыб в оном сполном озере нашим ловит не допустил и челяд мою проч отогнал*⁴⁷.

У записі від 15.08.1615 р. яким *Томаш Дмитрович Догмат Исайковский* продав братові Івану *част имени своего отчистого [...] в селе, то ест в Яловичах, в селе Ворсине, в Котелеве и Чекне*, обитель не згадано⁴⁸; під 22.02.1616 р. маємо згадку про *свесченника попа церкви Чеконское Чесного Хреста*⁴⁹; не згадано монастир в заповітах Політана Даниловича Чеконського від 20.02.1619 р.⁵⁰ і його дружини Маруші з Хрінницьких від 12.01.1634 року⁵¹.

Завершуючи висвітлення віднайдених нами свідчень про обитель, відзначимо, що вони занадто фрагментарні для будь-яких висновків або узагальнень. Однак звернемо увагу на те, що всі п'ять згадуваних монастирів перебували в приватному поданні, а також на значення підтримки патронами обителі. Адже припинення опікування ними ченців майже напевно призводило до ліквідації монастиря.

- ¹ Центральний державний історичний архів України у м.Києві (далі - ЦДІАК України). – Ф.25. – Оп.1. – Спр.111. – Арк.83 зв.
- ² Там само. – Арк.84 – 84 зв.
- ³ Там само. – Спр.14. – Арк.146 зв.
- ⁴ Там само. – Спр.18. – Арк.130 зв. – 131.
- ⁵ Там само. – Ф.26. – Оп.1. – Спр.19. – Арк.797 – 797 зв.
- ⁶ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.66. – Арк.510 – 510 зв.
- ⁷ Там само. – Спр.63. – Арк.310 – 310 зв.
- ⁸ Там само. – Спр.62. – Арк.566 – 566 зв.
- ⁹ Там само. – Ф.26. – Спр.15. – Арк.28 – 33.
- ¹⁰ Там само. – Арк.47 – 49.
- ¹¹ Там само. – Ф.25. – Спр.76. – Арк.512 зв.
- ¹² Там само. – Спр.80. – Арк. 1034 зв. – 1035 зв.
- ¹³ Там само. – Ф.26. – Спр.17. – Арк. 955 – 955 зв.
- ¹⁴ Там само. – Ф.25. – Спр.81. – Арк. 1378 – 1378 зв.
- ¹⁵ Там само. – Арк. 1362 – 1362 зв.
- ¹⁶ Там само. – Спр.111. – Арк. 250 зв.
- ¹⁷ Там само. – Спр.110. – Арк. 703 – 704 зв.
- ¹⁸ Там само. – Арк.711.
- ¹⁹ Там само. – Арк. 733 зв. – 734.
- ²⁰ Там само. – Спр.114. – Арк. 276 зв.
- ²¹ Там само. – Арк.277.
- ²² Там само. – Спр.112. – Арк.136.
- ²³ Там само. – Спр.114. – Арк. 277 зв.
- ²⁴ Там само. – Спр.171. – Арк. 560 – 560 зв.
- ²⁵ Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год, собранные и изданные под редакцией В.Антоновича и К.Козловского // Университетские известия. – К., 1868. – № 5. – Отд. 2. – С. 45.
- ²⁶ Archiwum Książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1890. – Т. 4. – S.
- ²⁷ Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К., 1994 (репр. вид.). – Т. 5. – С. 263.
- ²⁸ ЦДІАК України. – Ф.25. – Спр.17. – Арк.626.
- ²⁹ Волинські грамоти XVI сторіччя. – К., 1995. – С. 164.
- ³⁰ ЦДІАК України. – Спр.26. – Арк.729.
- ³¹ Там само. – Спр.44. – Арк. 241 зв.
- ³² Там само. – Спр.17. – Арк.626.
- ³³ Там само. – Спр.26. – Арк.758.
- ³⁴ Там само. – Спр.37. – Арк. 238 зв.
- ³⁵ Там само. – Спр.47. – Арк.168.
- ³⁶ Там само. – Спр.44. – Арк. 241 зв.
- ³⁷ Там само. – Спр.72. – Арк. 385 – 385 зв.
- ³⁸ Там само. – Ф.28. – Спр.61. – Арк. 517 зв. – 518.
- ³⁹ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. – К., 1907. – Ч. VIII, т. 4. – С.108.
- ⁴⁰ ЦДІАК України. – Ф.26. – Спр. 3. – Арк. 41 зв. – 42.
- ⁴¹ Там само. – Ф.25. – Спр.91. – Арк. 503 зв. – 504.
- ⁴² Там само. – Арк.487.
- ⁴³ Там само. – Спр. 90. – Арк. 220 зв. – 221.

- ⁴⁴ Там само. – Арк. 1129 зв. – 1130.
⁴⁵ Там само. – Спр. 92. – Арк. 777 зв. і 838 зв.
⁴⁶ Там само. – Спр. 93. – Арк. 202.
⁴⁷ Там само. – Спр. 94. – Арк. 57 – 57 зв.
⁴⁸ Там само. – Спр. 101. – Арк. 152.
⁴⁹ Там само. – Спр. 103. – Арк. 244 зв.
⁵⁰ Там само. – Ф. 26. – Спр. 24. – Арк. 276 зв. – 280.
⁵¹ Там само. – Ф. 25. – Спр. 192. – Арк. 228 – 229 зв.

Сергій Горін.

Невідомі волинські монастирі XVI – першої половини XVII сторіччя.

Стаття містить віднайдені автором документальні свідчення про невідомі до цього часу дослідникам волинські монастирі у XVI-XVII сторіччях. Наведені дані висвітлюють важливі подробиці, які допомагають краще зрозуміти деякі характерні особливості функціонування монастирів у зазначений період.

Serhiy Horin.

The Unknown Volynian Monasteries of the XVI – first half of the XVII centuries.

The article contains documental evidences about Volyn' Monasteries of XVI-XVII centuries, which were found by the Author and unknown to the scientists before. The evidences highlight important details, which help to understand some specific peculiarities of monasteries' functioning within mentioned period.